

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.31.1.4>

Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić

AKUZATIV U DJELIMA HRVATSKIH PISACA, LEKSIKOGRAFA I GRAMATIČARA DOPREPORODNOGA RAZDOBLJA

dr. sc. Marijana Horvat, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, mhorvat@ihj.hr, Zagreb
dr. sc. Sanja Perić Gavrančić, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, speric@ihj.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42(091)

811.163.42'366.544

rukopis primljen: 7. ožujka 2019.; prihvaćen za tisak: 31. svibnja 2019.

U članku se istražuje uporaba akuzativnih sveza u djelima hrvatskih dopreporodnih pisaca, njihove potvrde u leksikografskim priručnicima te opis akuzativa u odabranim hrvatskim gramatikama istoga razdoblja. Predmet interesa stoga nisu opća morfološka obilježja akuzativa nego njegovo značenje, uporaba u rečenici, tipični prijedlozi te način i razina gramatičkoga opisa u odnosu na uporabnu normu.

Ključne riječi: akuzativne sveze; dopreporodni tekstovi; dopreporodni rječnici; dopreporodne gramatike

1. Uvod

Osnovno je značenje akuzativa granična direktivnost jer se njime daje obavijest o dostizanju cilja (v. Silić i Pranjković 2005: 223). Stoga je najvažnija funkcija akuzativa dopuna prijelaznim glagolima kao izravni objekt, a takav se akuzativ naziva *akuzativ izravnoga objekta*. Na temelju ostalih značenja i funkcija u suvremenim se jezikoslovnim priručnicima¹ obično

¹ V. npr. Raguz 1997: 139, Silić i Pranjković 2005: 223–224.

navode ove vrste akuzativa: *vremenski akuzativ* (kad odgovara na pitanje *kada*, sličan je vremenskom genitivu i obično njime zamjenjiv), *akuzativ mjere* (označuje količinu čega i odgovara na pitanje *koliko je čega*, što uključuje i mjeru vremena i prostorne odnose i odnose s drugim predmetima općenito koje je moguće mjeriti), *načinski akuzativ* (potvrđuje se uz prijedložni akuzativ u frazeologiziranim konstrukcijama). Posebna je vrsta i *akuzativ s infinitivom*, čija se uporaba veže uz stare tekstove. U suvremenom hrvatskom jeziku takav je akuzativ izrazito obilježen (ako se pojavi u književnumjetničkom stilu) (Silić i Pranjković 2005: 224).

Akuzativ se slaže s većim brojem prijedloga, od kojih *kroz*, *niz* i *uz* dolaze samo s akuzativom; *mimo* s akuzativom i genitivom; *na*, *o* i *po* s akuzativom i lokativom; *među*, *nad*, *pod*, *pred* i *za* s akuzativom i instrumentalom; *u* s akuzativom, genitivom i lokativom. Prijedložni akuzativ također dolazi u različitim značenjima.²

U ovome članku istražuju se osobitosti sintaktičke uporabe akuzativnih konstrukcija u tekstovima hrvatskih pisaca dopreporodnoga razdoblja, odnosno uporaba besprijedložnoga i prijedložnoga akuzativa, sveza akuzativa s infinitivom te općenito glagolske rekcije s akuzativom. Također se istražuje opis sintaktičke uporabe akuzativa u odabranim hrvatskim dopreporodnim slovnica i propituje na koji su način stari hrvatski gramatičari obrađivali akuzativ te donose zaključci o njegovu poimanju u starijoj hrvatskoj gramatikografiji, polazeći od prve hrvatske gramatike, Kašićevih *Institutiones linguae Illyricae* (1604).

Polazna je pretpostavka da je uporabna norma u jeziku pisaca morala imati utjecaj na opis akuzativnih konstrukcija u gramatikama. Primarni predmet interesa nisu opća morfološka obilježja akuzativa (npr. morfološki nastavci), nego je istraživanje prije svega usmjereno na primjenu akuzativa u rečenici, njegove tipične prijedloge i značenja te opis sintakse akuzativa u odabranim onodobnim relevantnim jezikoslovnim priručnicima.

Ekscerpcija primjera uporabe akuzativa i njihova raščlamba u djelima hrvatskih dopreporodnih pisaca provedene su na građi koja je nastala u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u okviru projekta *Tekstologija hrvatske pisane baštine*.³ Dio građe s toga projekta dostupan je i u *Dijakronijskom*

² V. npr. Raguz 1997: 140–147, Silić i Pranjković 2005: 224–230.

³ Riječ je o projektu MZOS-a *Tekstologija hrvatske pisane baštine* (br. projekta 212-2120920-0894) voditeljice Marijane Horvat (od 1. ožujka 2008. do konca 2013.).

korpusu hrvatskoga jezika – CroDi (*Das Regensburger diachrone Korpus der kroatischen Sprache – CroDi*).⁴ Primjeri akuzativnih sveza u leksikografskim priručnicima ekscerpirani su iz sljedećih rječnika: *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje (1649/1651), *Dizionario italiano, latino, illirico* Ardelija Della Belle (1728) te *Gazophylacium* Ivana Belostenca (1740), a konzultiran je i Akademijin rječnik.

Korpus na temelju kojega se analizira opis akuzativa u promatranom razdoblju čine četiri štokavske gramatike i jedna gramatika kajkavskoga književnog jezika. Od štokavskih gramatika u istraživanje su uključene: *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (1604)⁵ Bartola Kašića, *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* (1728) Ardelija Della Belle, *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767) Matije Antuna Relkovića i *Nova ričoslovica ilirička* (1812) Šime Starčevića, a od kajkavskih *Kroatische Sprachlehre, oder Anweisung für Deutsche, die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen* (1795) Franje Korniga.⁶

2. Metodološka polazišta

Gramatičke opise akuzativnih sveza donosimo u cijelosti, a od potvrda akuzativnih sveza u jeziku pisaca i u leksikografskim priručnicima izdajamo odabrane primjere koji odudaraju od suvremene uporabe i osobiti su za dopreporodno razdoblje hrvatskoga književnog jezika. Budući da spomenuta zbirka dopreporodnih tekstova na kojoj smo provodili istraživanje nije opremljena alatima korpusne lingvistike, a u digitalnom korpusu *CroDi* nije provedena morfološka anotacija za automatsku pretragu akuzativa, takve smo primjere ekscerpirali tradicionalnom filološkom metodom čitanja i pretraživanja tekstova. Pritom je izbor primjera uglavnom bio usmjeren na one akuzativne sveze koje u podlozi imaju latinski ili talijanski jezični model, a upotrebljavale su se usporedno s odgovarajućim hrvatskim ekvivalentima.

⁴ V. <https://www.slawistik.hu-berlin.de/de/member/meyer>; <http://hu.berlin/crodi>; <http://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/netzwerke/regensburger-korpora/index.html>
O korpusu *CroDi* vidi: Hansack, Hansen, Horvat, Perić Gavrančić, Wald (2016: 1–19).

⁵ U gramatici *Institutionum linguae Illyricae libri duo* Kašić je opisao štokavsko-čakavsku literarnu koine, odnosno jezik koji najvećim dijelom pripada jugoistočnom kompleksu hrvatske književnosti. Čakavski su elementi osobito zamjetni u fonologiji, u akcentuaciji posebno, a štokavski u morfologiji.

⁶ U ovome se radu koristimo pretiscima navedenih gramatika u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, osim gramatike M. A. Relkovića (v. popis izvora).

3. Akuzativ u djelima dopreporodnih pisaca i leksikografa

U dopreporodnome razdoblju hrvatske književnosti potvrđeni su mnogi primjeri uporabe akuzativa koji su se u povijesnom razdoblju izgubili i razlikuju se od onih u suvremenome jeziku no predstavljaju općeprihvaćeno i stilski obilježeno jezično sredstvo pisaca toga doba. Sintaktičke osobitosti uporabe akuzativa u jeziku starije književnosti velikim su dijelom prepoznate u znamenitoj studiji Luke Zime (1887) o sintaktičkim razlikama između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. U naše su istraživanje uključeni dodatni izvori koji izborom autora i žanrova obuhvaćaju širi korpus od dosad istraženoga. S obzirom na to da i u povijesnojezičnim istraživanjima treba voditi računa o funkcionalnoj raslojenosti jezika, osim književnoumjetničkih tekstova u obzir su uzeta i djela nabožnih pisaca te znanstveni, popularno-znanstveni i pravno-administrativni tekstovi pisani i štokavskom i čakavskom i kajkavskom stilizacijom književnoga jezika, kao i tronarječnim hibridom. Zbog pretpostavke da uvrštavanje primjera sintaktičke uporabe akuzativa u leksikografske priručnike ukazuje na njihovu književnojezičnu potvrđenost i učestalost, kao polazište za utvrđivanje pojedinačnih osobitosti poslužili su odabrani dopreporodni rječnici koji dokumentiraju izražajne mogućnosti hrvatskoga književnog jezika kako južnoga, sa štokavskom osnovicom i čakavskim elementima (Mikalja, Della Bella) tako i sjevernoga, s kajkavskom osnovicom (Belostenec).

3.1. Osobitosti u uporabi besprijedložnoga akuzativa

Jedna od često potvrđenih sintaktičkih osobitosti akuzativa jest akuzativna dopuna uz glagole koji u suvremenom književnom jeziku nisu prijelazni.⁷ Razlog je vjerojatno oslanjanje na rekijske modele latinskih ili talijanskih glagola koji su u povijesnom razdoblju supostojali kao ekvivalenti hrvatskim glagolima neprijelaznoga statusa.⁸ Tu pretpostavku potvrđuju primjeri kolokacija s glagolom *plakati* u Mikaljinu (primjer 1) i Belostenčevu rječniku (primjer 2), u kojima je taj glagol pored uobičajene

⁷ O akuzativnim dopunama uz neprijelazne glagole u suvremenom jeziku vidi Birtić i Matas Ivanković 2009.

⁸ Josip Vončina, opisujući jezik Antuna Kanižlića, akuzativnu rekciju bilježi uz glagole *bižati*, *lagati*, *plakati*, *promišljati*, *rastati*, *ufati*, *vladati*, povezujući ju s latinskim utjecajem. Potvrde iste rekcije Vončina nalazi u onodobnih i ranijih leksikografa Jakova Mikalje i Ivana Belostenca (Vončina 1975: 149).

uporabe zabilježen i s dopunama u akuzativu ovjerenima u talijanskom ili latinskom predlošku. U Della Bellinu rječniku ta kolokacija nije potvrđena.

Primjeri:

- (1) *plakati nevolje od ovoga svijeta – pjanger le miserie di questa vita – deplorare calamitates vitae* (Mikalja, *Blago jezika slovinskoga, s.v. plakati*)
- (2) *smrt prijatelja plakati; plačem oca – defleo patrem, nevolje sveta – deplorare aerumnas saeculi* (Belostenec, *Gazophylacium, s. v. plačem*).

Potvrde u jeziku pisaca pokazuju da takva dubleta nije samo rezultat izravnoga prevođenja nego je bila prisutna i u neprijevodnim djelima hrvatskih pisaca dopreporodnoga razdoblja (primjeri 3–10)⁹:

- (3) *imamo... plakati mlakost našu / dopusti nam plakati naše grihe* (Marulić, *Naslidovan'je*)
- (4) *Nis' sama, starice, ka plačeš sinove / mnoge udovice plakat će mužove* (Držić, *Hekuba*)
- (5) *Hod' samnom, a ovuj ostavi prid vrati / da sebe bude tuj i brata plakati* (Zlatarić, *Elektra*)
- (6) *lijepa o Danice, plači tešku tvu nesreću /... da tu plačeš tvoj grijeh ljuti* (Palmotić, *Danica*)
- (7) *tuge njegove i nevolje plakaše / plakaše svoje družine koja tonjaše* (Divković, *Sto čudesa*)
- (8) *kaj te moj ljubleni brate hoću plakati* (Gašparoti, *Prodeka 3*)
- (9) *plakati neharnost moju* (Kanižlić, *Primogući i srdce nadvladajući uzroci*)
- (10) *ja ne plačem paše i kadije, nit ja plačem age ni spahije, još ni tvoju dicu janjičare* (Kašić Miošić, *Razgovor ugodni*).

Uporabu akuzativne dopune uz glagole koji su u svom temeljnom značenju neprijelazni Luka Zima smatra odlikom čakavskoga i dubrovačkoga

⁹ Potvrde koje donosimo u ovome radu nemaju uz ime autora i djela navedenu oznaku retka ili stiha jer su preuzete iz digitalno obrađene građe koja ne sadržava takve podatke.

jezičnoga izraza (Zima 1887: 222),¹⁰ no analiza širega korpusa pokazuje da su takvu konstrukciju upotrebljavali i pisci izvan toga kruga (Divković, Kanižlić, Kašić Miošić, Gašparoti). U tom se smislu potvrđuje pretpostavka autorice Gortan-Premk u radu o akuzativnim sintagmama da je „ovakva upotreba akuzativa osobitost narodnih govora uopće, a ne samo čakavskoga dijalekta”. Do nje je, ističe Gortan-Premk, „moglo doći ili razvitkom novoga značenja u samim glagolima ili pak deprefiksacijom i zadržavanjem onoga značenja koje je glagol zajedno s prefiksom imao” (1971: 66–67). Budući da akuzativna dopuna glagolu *plakati* ima razmjerno nisku čestotnost u jeziku pisaca, što je vjerojatno i razlog njezina izostanka u Della Bellinu rječniku, određujemo je kao stilski obilježenu konstrukciju.

Stilski je obilježena i uporaba akuzativa umjesto instrumentala uz glagol *vladati* koja se u jeziku književnosti pojavljuje kao sintaktički kalk prema latinskom ili talijanskom jeziku. Dopreporodni leksikografi različito dokumentiraju rekciju toga glagola. Mikalja, primjerice, u kolokacijama glagola *vladati* kao jedinu mogućnost bilježi dopunu u akuzativu (primjer 1 u nastavku), Belostenec ga navodi s dopunom u instrumentalu (primjer 2), a Della Bella ima potvrđene obje mogućnosti. Neujednačenost rekcijeskoga profila glagola *vladati* u dopreporodnim leksikografskim djelima odražava nestabilnost konstrukcije u jeziku pisaca. Primjeri iz književnih djela upućuju na njegov dvovalentni status koji se očituje u usporednoj uporabi dviju rekcija. Analiza pokazuje da je u istim djelima istih pisaca glagol *vladati* istovremeno potvrđen i s dopunom u akuzativu (primjeri 4a–8a) i u instrumentalu (4b–8b)¹¹ te da je akuzativna dopuna s najvećom čestotnošću zastupljena u djelima dubrovačkih pisaca.

¹⁰ Zima navodi primjer *Našla se kći, ku plaka izgublenu* (Kanavelić) te primjere akuzativna izravnoga objekta uz glagole poput *sumnjati*, *bježati*, *uteći* i sl. (Zima 1887: 222–227).

¹¹ Već je Luka Zima (1887: 224–225) uočio osobitost uporabe akuzativa uz glagol *vladati* i njegovu dvovalentnost. Navodimo Zimine primjere koji nisu dio građe analizirane u ovome radu: dopune u akuzativu – *Eto svit da vladaš, razum tvoj jes dosti* (Menčetić); *Razlog želje njegove vladaše* (D. Ranjina); *Tijem mnogi govore, Suliman da sade i kopno i more kraljuje i vlada* (Vetranović); *Prave upravljat, sudit krive mi imamao* (Gundulić); *(Gospoja) gospodi i vlada život moj i mladost* (Nalješković); dopune u instrumentalu – *(Vrime) našijemi telesi kraljuje i vlada* (Vetranović); *Za č ona toj ne će, koja mnom oblada* (Menčetić); *Kćerice, ka će kraljevati trećijem dijelom segaj svita* (Gundulić); *Jes, tko negda svijetom vlada* (Gundulić).

Primjeri:

- (1) *vladati kuću – governare la casa – amministrare rem familiarem / vladati grad al zemlju – governar la republica – gubernare rem publicam* (Mikalja, *Blago* s.v. *vladati*)
- (2) *(v)ladam orsagom – rego provinciam, guberno regnum* (Belostenec, *Gazophylacium* s.v. *(v)ladam*)
- (3) *vladati kočiju ili kočijom – guidar la carozza* (Della Bella, *Dizionario* s.v. *guidar*)
- (4a) *ki vladam nebo i svit / tva ljubav, mâ vilo, koja me sad vlada*
- (4b) *tvoja se nazivam, već mnome ti vlada'* (Držić, *Tirena*)
- (5a) *vladam njegov hram i carstvo njegovo*
- (5b) *a desetim kolom Beoćanin vladaše* (Zlatarić, *Elektra*)
- (6a) *koji vlada slovinske ove sve države*
- (6b) *tebe mladost moja dvori, i ti njome, kralju vlada'* (Palmotić, *Pavlimir*)
- (7a) *vladaše svoj manastijer i svoje dumne*
- (7b) *vlada časno i pošteno cesarstvom* (Divković, *Sto čudesa*)
- (8a) *crkvu vlada* (Kanižlić, *Kamen pravi*)
- (8b) *jest koji pukom vlada* (Kanižlić, *Promišljanja*).

Iako se pretpostavka o utjecaju talijanske sintakse na pojavu akuzativne dopune uz glagol *vladati* u jeziku hrvatskih dopreporodnih pisaca čini sasvim utemeljenom, neki autori daju dodatno tumačenje za tu konstrukciju. Gortan-Premk (1971: 63), pozivajući se na Milana Rešetara (1936: 170)¹² koji takve primjere tumači kalkom prema talijanskom jeziku, ističe da je riječ o ostatcima općeslavenske uporabe akuzativa koja se zahvaljujući utjecaju talijanske sintakse zadržala u jeziku književnih djela.

¹² Milan Rešetar ističe da u jeziku pjesnika Ranjinina zbornika „češće biva da se s akuzativom slažu neki neprelazni glagoli ili koji se redovno spajaju s drugim kojima padežom (uz prijedlog ili bez njega)” tumačeći to utjecajem talijanske sintakse, a među primjerima bilježi potvrdu akuzativne dopune i uz glagol *vladati – vas si svit da vlada*: „Moglo bi se i za neke od tih primjera misliti na utjecaj tal. sintakse, npr. za *bježati* s akuz. moglo bi se misliti na *fuggire*, za *odoljeti* na *superare*, za *vladati* i *gospoditi* na *governare* i *reggere*, koji svi glagoli u talijanskom jeziku imaju uza se akuzativ.” (Rešetar 1936: 170)

Talijanskim odnosno latinskim sintaktičkim utjecajem tumačimo i dopunu u akuzativu umjesto u instrumentalu uz akuzativ izravnoga objekta, primjerice uz glagol *činiti*¹³ (primjeri 4–11 u nastavku). Premda Luka Zima (1887: 236–7) ističe ograničenu pojavnost te konstrukcije, potvrde u jeziku pisaca govore suprotno, kao i činjenica da tu konstrukciju registriraju Mikalja i Belostenec u svojim rječnicima (primjeri 1 i 2). Pretpostavci da je riječ o kalkiranju latinskoga ili talijanskoga modela ide u prilog činjenica da je ta konstrukcija upotrijebljena i u tekstu dubrovačkih oporuka iz 17. stoljeća (primjer 8), u kojima je sasvim očekivan utjecaj talijanskoga na govorni jezik Dubrovčana, kao što je moguć i utjecaj latinskoga na jezične konstrukcije administrativnoga stila. Usporedno je, u jeziku pisaca od 16. stoljeća nadalje, češće potvrđena i rekcija s instrumentalom (primjeri 12–15), čija se uporaba u 18. stoljeću vjerojatno ustalila u jeziku pisaca kao preporučena i stilski neobilježena, ako je suditi po Della Bellinu rječniku u kojemu izostaje potvrda za dvostruku akuzativnu dopunu uz glagola *činiti* (primjer 3).

Primjeri:

- (1) *učiniti baštinika – far herede – instituere haeredem, facere haeredem* (Mikalja, *Blago*, s.v. *baštinik*)
- (2) *učiniti koga odvetka – haeredem facere, instituere* (Belostenec, *Gazophylacium*, s.v. *odvetek*)
- (3) *učiniti baštinikom, ostaviti baštinikom – haeredem facere* (Della Bella, *Dizionario*, s.v. *far o lasciar herede*)
- (4) *kripostan život čini ga Bogu zgodna* (Marulić, *Naslidovanje*)
- (5) *što tako činiš me žalosna* (Nalješković, AR s.v. *činiti*)
- (6) *brada sijeda poštovana svijem ga čini* (Gundulić, AR s.v. *činiti*)
- (7) *svijeh činjamo mirne i zdrave* (Palmotić, AR s.v. *činiti*)
- (8) *činim hereda muža moga što se u kući nahodi* (Dubrovačke oporuke iz 17. stoljeća)

¹³ Ista je pojava zabilježena i uz neke druge glagole, npr: *Vojvodu mene imate* (Gundulić AR s.v. *imati*); *Želi ju duh sveti imati zaručnicu* (Lastrić AR s.v. *imati*); *Kad Aurela slugu svoja hti viteza Solimskoga* (Kavanjin AR s.v. *hotjeti*).

- (9) *i tudje ga učini zdrava u pameti* (Divković, *Sto čudesa*)
- (10) *mrzim na svaki grih* (Kanižlić, *Bogoljubstvo*)
- (11) *u isto vrime kralj Bela učini Šubiće knezove od Bribira* (Kačić Miošić, *Razgovor*)
- (12) *nemojte činiti kuću moga oca kućom od prodavalac* (D. Ranjina, AR s.v. *činiti*)
- (13) *lupežom me čini prid tobom* (Držić, AR s.v. *činiti*)
- (14) *uzmnožnim te ne čini ime, neg' junaci* (Gundulić, AR s.v. *činiti*)
- (15) *ima puno godina od kad mene kraljem učiniše* (Kačić Miošić, *Razgovor*).

Kako ističe Gortan-Premk (1971: 126–127), pozivajući se na podatke u Miklošičevoj *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen* (1868: 338–339), predikatni je akuzativ postojao i u drugim slavenskim jezicima i u svima njima se s vremenom izgubio. Razlog tomu autorica vidi u „težnji za diferenciranjem različitih semantičkih odnosa” jer ako se „u funkciji prvog i u funkciji drugog akuzativa javlja imenica koja označava živo biće, izostala je mogućnost njihovog razlikovanja prema rangu pojmova koji obilježavaju.”

3.2. Neke osobitosti u uporabi prijedloznoga akuzativa

U jeziku dopreporodnih pisaca na mjestu akuzativa izravnoga objekta bez prijedloga uz glagol *mrziti* dolazi akuzativ s prijedlogom *na*. O tome da je takva konstrukcija bila općeprihvaćena, osim potvrda u jeziku pisaca (primjeri 4–11), govori i njezino dokumentiranje kao jedine kolokacijske mogućnosti uz glagol *mrziti* u Mikaljinu i Belostenčevu rječniku (primjeri 1 i 2), a tek Della Bella registrira i rekciju bez prijedloga (3a i 3b).

Primjeri:

- (1) *mrziti vele na koga – odiare grandemente – male odisse / mrziti na štenje al na inu stvar – aborrire il leggere ò altra cosa – abhorrere a legendo* (Mikalja, *Blago*, s.v. *mrziti*)
- (1) *mrzim na koga – odio habeo* (Belostenec, *Gazophylacium*, s.v. *mrzim*)
- (3a) *mrzjeti na tkoga – odi*

- (3b) *mrzjeti tkoga – odi, isti* (Della Bella, *Dizionario*, s.v. *odiare*)
- (4) *i sam na se marzim, a inoga ljubim* (Zoranić, *Planine*)
- (5) *na veći dio njih na ljubav sad mrzi* (Držić, *Tirena*)
- (6) *ako mrziš na me / mrzi na mâ dila* (Palmotić, *Pavlimir*)
- (7) *mrzi na putevne želje* (Kašić, *Nasledovanje*)
- (8) *poče uzdisati i na grijeh mrziti* (Divković, *Sto čudesa*)
- (9) *Bog tvoj mrzi na greh* (Petretić, *Novi zavjet*, RHKKJ s.v. *mrzeti*)
- (10) *mrzim na svaki grih* (Kanižlić, *Bogoljubstvo*)
- (11) *znam da će niki mrziti na pisme moje* (Kačić Miošić, *Razgovor*).

Akuzativ se također pojavljuje na mjestu lokativa uz prijedloge kao što su *na, po, u*, što je već uočio i Luka Zima (1887: 231), dodajući da se primjeri takve uporabe najčešće nalaze u starijoj čakavštini i kod starodubrovačkih pisaca.¹⁴ Takvu uporabu akuzativa od analiziranih rječnika bilježi samo Mikalja (primjeri 1a, 2a, 3a), uz iznimku konstrukcije *govoriti po usta* koju registrira i Della Bella (1b) i koju određujemo kao okamenjeni izraz tipičan za jezik nabožnih pisaca (1d). Primjeri citirani iz Mikaljina rječnika pokazuju da je riječ o kalkiranju talijanskoga prijedložnog izraza. Kako takve sveze nisu imale široku i opću primjenu u jeziku pisaca, što je zabilježio Zima (1887: 231–234) i što potvrđuje analiza naših izvora, možemo ih smatrati stilski obilježenim konstrukcijama.

¹⁴ „[D]očim je rijedak taj pojav po ostalijem krajevima, gdje se štokavski govori, isto tako u novijoj čakavštini i u kajkavštini.” (Zima 1887: 231).

Navodimo odabrane primjere akuzativa uz prijedloge *na, po, u* koje citira Zima (1887: 231–236): *U tempal se poklonivši s veseljem se vrnu* (Marulić); *po običaj svoj izidoše na dvor* (Marulić); *Blagosloviše po rodski običaj* (Hektorović); *koji nas svih kruni po mnoga zlamen'ja* (Hektorović); *dvorim u tvoj dvor* (Lucić); *ne stojim u linost* (Lucić); *brige nisu mu na pamet* (Lucić); *ter si mi na misal dan i noć* (Menčetić); *u Betlem se rodi, u jaslu u štalu* (Marulić); *u toli plam velik čuju se gorjeti* (Ranjina); *na obraz joj krv umira* (Palmotić); *cvjeta cvijeće po sve kraje* (Gundulić) i sl. Zima također navodi slične konstrukcije i s prijedlozima *pod, nad, pred* i *među*.

Primjeri:

- (1a) *govoriti po usta druzijeh – parlar per bocca d'altri – loqui ex ore alterius* (Mikalja, *Blago*, s.v. *govoriti*)
- (1b) *govoriti po usta druzijeh – ex ore alterius loqui* (Della Bella, *Dizionario*, s.v. *parlar per bocca d'altri*)
- (1c) *govorim po vusteh i rečih drugoga – loquor ex ore alterius* (Belostenec, *Gazophylacium*, s.v. *govorim*)
- (1d) *po usta svetoga Jakova apostola* (Divković, *Sto čudesu*)
- (2a) *držati na pamet – tener à mente – habere memoriae; memoria tenere* (Mikalja, s.v. *držati*)
- (2b) *držati na pameti – memoria tenere* (Della Bella s.v. *tenere à mente*)
- (2c) *v pameti držati – memoria tenere* (Belostenec, *Gazophylacium*, s.v. *memoria*)
- (3a) *držati u srce – haver à cuore – esse cordi* (Mikalja s.v. *držati*)
- (3b) *držati u srcu – esse cordi* (Della Bella s.v. *tenere a cuore*)
- (3c) *držim vu srcu – est mihi cordi* (Belostenec s.v. *držim*)

3.3. Akuzativ s infinitivom

U posebnim sintaktičkim okolnostima akuzativ izravnoga objekta može istovremeno imati funkciju subjekta infinitivne konstrukcije. Takav sintaktički model, proizašao iz kalkiranja latinske konstrukcije *akuzativa s infinitivom*, mnogi autori izdvajaju kao jedan od najizrazitijih primjera utjecaja latinskoga jezika na sintaktičko ustrojstvo starijih razdoblja hrvatskoga jezika (Vinja 1951; Pranjković 2001a; 2001b).¹⁵ Prema podacima koje donosi Luka Zima (1887: 309–312) „infinitiv kojemu je subjekt akuzativ, često se nalazi u starijoj čakavštini i starodubrovačkom govoru”, što potvrđuje i analiza naše građe, uz napomenu da je zabilježena i u

¹⁵ U članku *Hrvatski i klasični jezici* Ivo Pranjković upozorava na izrazit i nesumnjiv utjecaj latinskoga jezika na sintaktičko ustrojstvo hrvatskoga jezika, posebno starijih razdoblja te navodi primjere za konstrukciju akuzativa s infinitivom u djelima bosanskih franjevaca: *vidiše sviče gorit brez ruke čovika umrlog užežene* (Lašvanin); *ne biste mogle gledati njega u tolikoj mucu karv prolivati; štciem pivati zaručnicu nebesku* (Lastrić) (Pranjković 2001a: 160).

djelima pisanima štokavskom stilizacijom književnoga jezika, poglavito u onima nabožne tematike. Ovdje donosimo nekoliko oglednih primjera takve konstrukcije potvrđene u našem korpusu književnih djela od 16. do 18. stoljeća, a koji se ne nalaze u Ziminu katalogu (1887: 309–310)¹⁶. Važno je istaknuti da je *akuzativ s infinitivom*, kao zamjena za objektu rečenicu, osim u prijevodnim djelima (primjeri 1 i 2a) potvrđen i u izvornim hrvatskim književnim tekstovima (primjeri 3–6). Činjenica da su katkad isti pisci u istom tekstu naizmjenice upotrebljavali akuzativ s infinitivom i objektu rečenicu (primjeri 2a, 2b i 3a, 3b) može ukazivati na nestabilnost sintaktičkoga sustava toga razdoblja, ali i autorov namjerni odabir stilski obilježena izraza.

Primjeri:

- (1) *dok te čujem pivati kralju nebeskom* (Lastrić, *Dvojezično svjedočanstvo*)
lat. dum ergo te sentio cantare Regi coelesti (Lastrić, *Testimonium bilabium*)
- (2a) *vidje vele svijetlu družbu ul'jesti u ćelicu* (Divković, *Sto čudesa*, 60)
lat. turbam candidissimam introire vidit (Herolt, *De miraculis* 59)
- (2b) *vidješe da izlijeću vele lijepe golubice* (Divković, *Sto čudesa*, 40)
lat. columbas speciosas vidit emergere (Herolt, *De miraculis*, 40)
- (3a) *vilu na zlati jabuci priplivati ugledah* (Zoranić, *Planine*)
- (3b) *čuju da mi se sardačce razdira* (Zoranić, *Planine*)
- (4) *vidjeh u prah Troju iti* (Držić, *Hekuba*)

¹⁶ Odabrani primjeri koje navodi Zima: *Perivoj uljesti ako ju vidimo* (Vetranović); *Ja u san usnijeh gospodju tuj doći* (Držić); *Do pasa u bradah starce vidim šetat* (Držić); *Sve vidiš patiti žestoke nesreće jednoga vaj roba* (Ranjina); *O klisurah strme ljuti gledaš visjet divje hraste* (Gundulić); *Tu neizbrojne množ čeljadi od svud vrvjet upazismo* (Palmotić); *Doći ugleda pred svoje oči od svjetlosti zrak gorući* (Kanavelić); *Ugleda ležat tuj na putu koprenicu raskinutu* (Đurdević); *(Šveti) se vesele ter duše blaženih k sebi priti žele* (Marulić); *Jer se otvoriti ne će raj inako, da l'ako umriti dopustiš me tako.* (Marulić); *Kada su te začuli moje ime klikovati* (Hektorović); *Vidim pasti krotka stada* (Kavanjin), i sl. (Zima 1887: 309–310).

- (5) *vidim hodit djevojčicu* (Gundulić, *Arijadna*)
- (6) *ja ga naški prozivati ne čuh* (Reljković, *Kučnik*)
- (7) *činjaše silaziti oganj s neba na zemlju* (Kašić, Biblija. Otk.13,13)
lat. *ignem fecerat de caelo descendere in terram* (Vulgata, Apocal.13,13).

Premda je u hrvatsku književnojezičnu praksu sintaktička konstrukcija *akuzativa s infinitivom* ušla kao rezultat kalkiranja, odnosno beskompromisnoga slijeđenja autoriteta latinskoga izvornika (primjer 7), ona se u tekstovima koji nisu nastali izravnim prevodenjem mogla zadržati samo selektivnim oponašanjem latinskoga sintaktičkog modela. To znači da sintaktički ustroj hrvatskoga jezika nije podržavao model u kojemu *akuzativ s infinitivom* predstavlja zasebnu sintaktičku cjelinu u funkciji objekta glavnoga glagola, kao u primjeru iz Kašićeva prijevoda *Biblije* (primjer 7). Primjeri *akuzativa s infinitivom* potvrđeni u našem korpusu tekstova pokazuju da se spomenuta konstrukcija u hrvatskom jeziku dopreprodna razdoblja pojavljuje iza perceptivnih glagola poput *vidjeti, gledati, čuti, slušati* i slično, odnosno u okolnostima u kojima akuzativ izravnoga objekta (*te čujem* – primjer 1) može biti istovjetan akuzativu u funkciji subjekta infinitivne konstrukcije (*te pivati* – primjer 1). Takav sintaktički model koji strukturu latinskoga predloška zadržava samo u uvjetima prilagođenim hrvatskom jezičnom sustavu, određujemo kao knjiški neologizam i stilski obilježenu inačicu za zavisnu objektnu rečenicu.

4. Opis akuzativa u odabranim hrvatskim gramatikama

4.1. Kašićeva gramatika

Središnji je dio Kašićeve gramatike posvećen oblicima, tj. opisu sklonidbenih uzoraka i uzoraka sprežanja, pa se morfološki opis može relativno jednostavno apstrahirati, dok se sintaksi ne posvećuje posebno poglavlje te se opis te jezične razine temelji na gramatičkim objašnjenjima i poukama. Kašić spominje da se promjena hrvatskih imenica može opisati u tri sklonidbe, čime je postavio temelje koji vrijede još i danas. Nije naodmet podsjetiti da Kašić, slijedeći latinski model, zbog osobitosti hrvatskoga padežnog sustava nije mogao jednostavno latinsku shemu preslikati na hrvatski jezik, što je pokušao riješiti tako da u jednini donosi sedam

padeža¹⁷, a u množini osam¹⁸. Međutim, u akuzativu jednine muškoga roda nije uočio razliku između imenica za živo i neživo. S tim u vezi u popisu prijedloga uz određene padeže Kašić donosi i prijedloge uz nominativ jednine: *za, na, u, uz* i *pod* (Kašić 2002: 179–180). Tako, primjerice, izriječkom kaže da prijedlog *za* u svezi s općim imenicama muškoga roda zahtijeva nominativ: *za uzrok tvoj, za grad sveti, za stol Božji*. Navedeni primjeri pokazuju da je riječ o akuzativu jednine. S druge strane, navodi da isti prijedlozi traže akuzativ jednine ako je riječ o imenicama ženskoga roda, npr. *uz trpezu, uteče na goru, ulize u konobu, za moju sestru, za tvoju ljubav*. Te prijedloge donosi i uz nominativ i akuzativ množine, npr. *postavi na glave ženske, u dni one, pod noge, za pleća* (Kašić 2002: 182). Iako je u tome dijelu (tj. o prijedlogu koji zahtijeva nominativ i akuzativ množine) uočio određena značenja prijedložnih sveza, npr. da prijedlog *na* dolazi s glagolima kretanja do mjesta, samo uvrštavanje nominativa u prijedložno-padežne sveze tvrdnju čini nepreciznom i spornom.

Kašićevo zanemarivanje i neprepoznavanje razlikovanja živo/neživo kod imenica muškoga roda jednine rezultiralo je nejednakim imenovanjem padeža pri povezivanju imenica različitoga roda s istim prijedlozima. Drugim riječima, isti prijedlog dolazi uz nominativ jednine ako je imenica muškoga roda, a uz akuzativ jednine ako je imenica ženskoga roda. U množini se isti prijedlozi slažu i s nominativom i s akuzativom.

Takvo uključivanje akuzativnih prijedloga uz nominativ može dovesti do implicitnih pretpostavki da je semantički profil akuzativa različit u jednini i množini i s obzirom na rod imenica.

Međutim, dobro je uočio i istaknuo kao pravilo da glagoli prijelaznoga ili aktivnoga značenja zahtijevaju akuzativ: *redovnici hvale Boga* (Kašić 2002: 187) te da se trajanje vremena uglavnom rado izriče akuzativom (Kašić 2002: 188).

4.2. Della Bellina gramatika

Della Bella slijedi Kašićev model padeža. Za razliku od Kašića, Della Bella je prepoznao i definirao osobitosti imenica muškoga roda u jednini u vezi s kategorijom živosti, što se eksplicitno spominje već u poglavlju O

¹⁷ Nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ, sedmi padež (= instrumental).

¹⁸ Nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ, sedmi padež (= instrumental), osmi padež (= lokativ).

rodovima i deklinacijama imenica (v. Della Bella 2006: 33) te posebice u poglavlju *O prijedlozima*: „Prijedlog za u talijanskom znači per. Ako se spaja s općim imenicama muškog roda za neživo u jednini, zahtijeva akuzativ jednine”, npr. *za strah, za brod, za grijeh, za mir* (Della Bella 2006: 95). U nastavku objašnjava da je kod općih imenica muškoga roda za neživo akuzativ sličan nominativu te da isti prijedlog uz imenice ženskoga roda i uz imenice muškoga roda za živa bića ili u množini također zahtijeva akuzativ, npr. *za Petra, za Mariju, za moju ljubav, za krivinu, za bradu* (Della Bella 2006: 95). U tome poglavlju donosi značenja mnogih prijedloga i upućuje na njihova slaganja s pojedinim padežima, pa i s akuzativom.¹⁹ Tako, primjerice, navodi različita značenja prijedloga *za* s akuzativom, osvrćući se na njegove mjesne, prostorne (u značenju ‘iza’ (dietro): *si nasconde dietro di me, dietro la casa – krije se za me, za kuću*) i vremenske uporabe (izražava talijansko značenje ‘in tempo’: *in tempo di mia vita – za moga života*) te na uporabe sa značenjem namjene ili uzroka (ho mandato a cercare / a chiamar Pietro, Maria – poslo sam za Petra, za Mariju (‘poslao sam tražiti / zvati Petra ili Mariju’), Mi ha richiesto di te, di Pietro – *Pito me je za tebe, za Petra*).

Također je uočio da kad glagol označava kretanje, uz prijedloge *pod, na, u, nad* i *prid* dolazi akuzativ, npr. *skočio je na odar, stavi klobuk na glavu; meće pod noge, Pod sunčanu hrle svijecu* (Palmotić); *poša je u pako, u grad, pošao je u kuću, u crkvu; zide nad pako; otišo je prid sudca, uzmi prida se* (Della Bella 2006: 97, 99, 101). Zamijetio je i vremensku uporabu akuzativa s prijedlogom *u*: kad *u* izražava vrijeme, slaže se s akuzativom – *umro je u staros, u naše doba, u ono vrijeme, u ovu uru* (Della Bella 2006: 97).

Valja istaknuti da su Della Bellina zapažanja i definiranja raznovrsnih značenja prijedložnoga akuzativa mogla poslužiti kao dobar temelj budućim gramatičarima, a elemente njegovih spoznaja moguće je naći i u suvremenim sintaktičkim opisima prijedložnoga akuzativa.

Poznato je da je Della Bella u svojem trojezičniku *Dizionario Italiano-Latino-Illirico* donosio potvrde iz pisaca, a takva se oprimjeravanja iz književnih tekstova nalaze i u gramatici (npr. *Kroz mnoga djela / čineć se Bog poznati*. Palmotić; *Uz ovčicu svoju milu / Mlad jaganjčić travu pase*. Gundulić, *Osman*; Della Bella 2006: 101), što podržava polaznu pretpostavku o temeljenju gramatičkih opisa na uporabnoj normi.

¹⁹ Navodi ove prijedloge s akuzativom: *za, pod, na, u, nad, kroz, među, niz, uz, prid*, od kojih *kroz, niz* i *uz* dolaze samo s akuzativom (Della Bella 2006: 95–101).

Sintaktička pitanja Della Bella razmatra u XXIII. poglavlju, u kojemu donosi pravila o konstrukcijama. Kao i Kašić, ističe da aktivni glagoli zahtijevaju akuzativ: *amo Dio – ljubim Boga, batto il cavallo – bijem konja, fabbrica la casa – gradim kuću* (Della Bella 2006: 104). U tome poglavlju također objašnjava uporabu akuzativa jednine muškoga roda u vezi s kategorijom živo/neživo.²⁰ Osvrće se i na slaganje brojeva s imenicama *godina, mjesec i dan* (Kad se broje godine, mjeseci, dani, te se imenice stavljaju u genitiv jednine do broja četiri, ali se prva godina, mjesec i dan stavljaju u akuzativ: *Bio sam u Rimu jedno godište, jedan mjesec, jedan dan*. Od broja pet oznaka vremena dolazi u G mn. Dvadeseta godina ili mjesec su u akuzativu, a dvadeset peta u G mn.; usp. Della Bella 2006: 107).

Zatim donosi rekcije pojedinih glagola i neke karakteristične izraze, oprimjeravajući ih potvrdama iz govora i iz književnih djela.²¹ Spomenut ćemo glagol *mrziti*, za koji izriječkom kaže da traži akuzativ s prijedlogom *na*: *mrzim na krivinu, na grijeh, na tebe* (Della Bella 2006: 109). Napominje da se s nekim glagolima u stilski dotjeranu izrazu rabi genitiv umjesto akuzativa: *ne gledam truda; Ne gleda ona tak je ohola, / Zlata, snage, vjere i časti. Gundulić, Osman* (Della Bella 2006: 112), što je zapravo slavenski genitiv.

4.3. Relkovićeve gramatika

Matija Antun Relković u svojoj opširnoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici*, objavljenoj trideset devet godina nakon Della Belline gramatike, u opisu vrsta sklonidbe i padeža uzima u obzir posebnosti imenica muškoga roda jednine s obzirom na kategoriju živosti (*daj taj nož, otvori ormar, a nije daj mi toga noža*; Relković 1767: 68), što je i očekivano. U poglavlju o

²⁰ „Trebalo napomenuti da se ono što se voli, što se tuče ili grdi, ako je živo ili ako je ženskoga roda, stavlja u akuzativ. Ako je pak neživo i muškoga roda, u ilirskom se jeziku nominativ rabi kao akuzativ [...]”, npr. *ljubim raj, sadim vinograd, spravljam objed*, ali mora se reći *ljubim čistoću, kupio sam jednu ribu*. „Isto vrijedi i za druge glagole koji nisu aktivni ili prijelazni”, npr. *idem u grad, idem u Rim, svjetuj se na ovi poso*. [...] „Kad rabimo akuzativ sličan nominativu općih imenica muškoga roda za neživo, a spomenutim se imenicama za neživo pridoda pridjev, tada se nominativni oblik pridjeva upotrebljava i u akuzativu: *čujem tvoj sladki glas, sladki glas je akuzativ*.” (Della Bella 2006: 105). Međutim, napominje da je potrebno biti pažljiv s time da je oblik akuzativa jednine imenica za neživo sličan nominativu jer se u akuzativu kaže: *vjetar i vjetra, pako i pakla, raj i raja*, kao što je spomenuto u prvom poglavlju o rodu, paragraf. 2 (odnosno na stranicama 34 i 35 analiziranoga izdanja iz 2006., na kojoj se nalazi sklonidba imenice *vjetar*: A jd. *vjetra ili vjetar*).

²¹ V. Della Bella 2006: 109, 111, 113.

sintaksi, među ostalim, donosi upute o redu riječi²², upute o rekciji aktivnih glagola s akuzativom²³, prijedloge s akuzativom²⁴, usklike uz koje dolazi akuzativ²⁵. U Relkovićevu metajeziku za glagol *vladati* potvrđena je rekcija s dativom (Kada *o* bude *praepositio*, koja vlada *dativom* ili *accusativom casum...*; Relković 1767: 17) i s akuzativom (*Praepositio* vuče svaki put jedan *casus* za sobom i vlada ili *genitivum* ili *dativum* ili *accusativum* ili pak sedmi *casus*.; Relković 1767: 226). O rekciji glagola *vladati* s akuzativom kao izravnim objektom bilo je riječi u prethodnom poglavlju, u kojemu su analizirani primjeri uporabe akuzativa u književnim djelima, a takva je rekcija u Akademijinu rječniku oprimjerena mnogim potvrdama (s. v. *vladati*). Relkovićev primjer također pokazuje morfološko preuzimanje latinskoga oblika naziva u akuzativu: *genitivum, dativum, accusativum*.

4.4. Starčevićeva gramatika

Šime Starčević je u *Novoj ričoslovi iliričkoj* (1812), u povijesti hrvatskih gramatika prvoj gramatici koja opisuje i normira hrvatski jezik bez usporedbe s drugim jezicima, iz padežnoga sustava odbacio ablativ, ali nije identificirao lokativ te u oba broja ima po šest padeža (tj. *padanja*). S tim u vezi izrijekom navodi razliku u odnosu na svoje prethodnike (Volčića, Della Bellu, Appendinija i Relkovića) (Starčević 2002: 25). Padeže nije imenovao nego ih je brojčano navodio. Tako se *četvrto padanje* odnosi na akuzativ. I Starčević je istaknuo da „svaka čineća vrimenorič pita za sobom oli prid sobom” akuzativ: *štijem knjigu, slažem pismu* te da glagoli koji označavaju korist ili štetu traže dativ ili/i akuzativ: *ukradoše mi konja, odvede mi sestru* (Starčević 2002: 88–89).

²² Akoli se dativus i accusativus zajedno sastanu, tako accusativus *me, te, ga, ju* ide naprid i onda dativus *meni, tebi, njemu, njoj* misto *mi, ti, mu, joj* izrekne se: *Dajte ga meni., Ja ću ju dati tebi.* Ako li dativus accusativum priteče, tako dativus potribuje *mi, ti, mu, joj*, a accusativus *me, te, ga, ju*: *Ja ću ti ga dovesti na oči., Mi ćemo vam ju poslati* (Relković 1767: 283–284).

²³ Primjeri Relković 1767: 304: *ljubim Boga, ti govoriš istinu, on gradi kuću, donesite mi moju sablju, učinite mi tu ljubav, zovite mi moga brata, valja pomagati siromahe, valja govoriti istinu.*

²⁴ Primjeri Relković 1767: 359–365: *ja idem u Rim, moj brat otide u Beč* (na pitanje *kamo*); *vojnici idu na stražu, na moj trošak* (na pitanje *kamo*); *izići prid kralja, prid ovaj rat, prid Božić* (kad je gibanje k mistu); *metnite mi to podnožje pod noge, ja sam legao pod jedno drvo, valja mi ju obisiti pod krov* (*gibanje k mistu i pitanje kamo*); *pošaljite po moga brata* (po označava njemački *um*); *ja ću se brinuti za tebe, vi ćete za njega morati platiti* (za označava njemački *für*).

²⁵ Primjeri Relković 1767: 382–383: *Pfu, nosi taj smrad!, Pfu, nosi tu pogan!; Jami ruku!, Jami taj nož! Nosi ruku!*

Uz glagol *vladati* Starčević također upotrebljava izravni objekt: *Ovi pridstavci vladaju ne samo ova padanja koja im se ovde daju nego i druga, ali u drugom razumku, kako ćemo kašnje vidjeti* (Starčević 2002: 74).

Od prijedloga koji dolaze s akuzativom navodi: *kroz, uz, prid, za, pod, nad*, napominjući da se ne slažu svi prijedlozi samo s akuzativom (v. Starčević 2002: 74). U popisu rekcija pojedinih glagola navodi i primjere s prijedlozima *na* (*priskočiti na pomoć, zgrnuti na hrpu, izvoditi na dvor, primiti na konak, zvati na pomoć, kucati na prozor, leći na zemlju, potegnuti krivca na sridu, tužiti se na koga, mrziti na zlo*)²⁶ i *po* (*slati po koga*)²⁷.

Starčević je nastojao u svojoj gramatici donositi objašnjenja i savjete te upozoravati na određene pogreške, a takav je pristup mogao utjecati na što bolju praktičnu primjenu njegova jezičnog priručnika. Primjerice, objašnjava razliku u značenju sintagma *donesi mi vina, donesi mi vode – donesi mi vino, donesi mi vodu*, navodeći da se prve, genitivne odnose na općenito i neodređeno, na dio cjeline, a druge, akuzativne na štogod cijelo (v. Starčević 2002: 101). Kritizira Appendinija u vezi s uporabom prijedloga *za* umjesto *od* u primjerima tipa *Što su rekli ali govorili, čuli, pisali i znali za tvoga brata?* te objašnjava značenja obiju prijedložno-padežnih sveza (tj. *pisati/čuti štogod za brata*, odnosno *od brata*) (v. Starčević 2002: 97). Appendinija kritizira i kad kaže da nije dobro reći *rođen si za boja, učinjen si za družbe* nego *rođen si za boj, učinjen si za družbu* jer prijedlog *za* zahtijeva genitiv (2. *padanje*) samo na pitanje *kada*.

4.5. Kornigova gramatika

Franjo Kornig autor je gramatike kajkavskoga književnog jezika *Kroatische Sprachlehre, oder Anweisung für Deutsche, die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen* (1795). Jedno je od tipičnih obilježja književne kajkavštine sinkretizam akuzativa i genitiva jednine imenica koje označuju štogod neživo (Štebih Golub 2015: 21), što je oprimjereno sklonidbom imenice *obraz* (v. Kornig 2015: 98). U napomeni se međutim objašnjava da imenice koje označuju nežive stvari u govoru često imaju jednak prvi i četvrti padež, odnosno nominativ i akuzativ; npr. *imal sem denes lep falat govedine* umjesto *lepoga falata*; *Dal mi je cel hleb* umjesto *celoga hleba*

²⁶ Starčević 2002: 94. Vidimo da Starčević, kao i Della Bella, glagol *mrziti* veže s akuzativom s prijedlogom *na*.

²⁷ Starčević 2002: 98.

(v. Kornig 2015: 99). „Takve su napomene stalno mjesto u kajkavskim slovnica, a često se prenose i isti primjeri.” (Štebih Golub 2015: 22). Akuzativ se u gramatici određuje kao padež koji odgovara na pitanja *koga* i *kaj*. „Uz akuzativ se spominje i slavenski genitiv, iako ga Kornig tako ne naziva (‘Isto kao što je gore već rečeno kod prvoga padeža, i ovdje se vrlo često na pitanje *koga* ili *kaj*, wen, was, rabi drugi padež.’, prijevod str. 224.), te se oprimjeruje (*Nesu videli moje žene?; Mojega deteta nigde ne morem najti.*), a pri objašnjenju uporabe akuzativa autor se vodi i semantičkim kriterijima (Štebih Golub 2015: 60). Od prijedloga s akuzativom donosi se samo *čez* (v. Kornig 2015: 184), a ostali u poglavlju o onima koji zahtijevaju više padeža (npr. *za, na, po, vu*; v. Kornig 2015: 207–211). Navodi se da svi aktivni glagoli na pitanja *koga, kaj* iziskuju četvrti padež bez prijedloga, da postoje mnogi takvi glagoli koji traže četvrti padež s prijedlozima *za, vu, na* i *za*, i to osobito glagoli koji znače *cijeniti, kupiti, prodati, kladiti se* itd. (npr. *Kupil sem tobakeru za škudu., To nam bude na diku., Vu koga se zaljubiti.*) te glagoli koji iziskuju dva četvrta padeža: jedan bez prijedloga, a jedan s navedenim prijedlozima. (npr. *Dam tebi kćer moju za ženu., Vzem me za sina tvojega.*) (Kornig 2015: 226–228). Također se donose priloz i usklici koji iziskuju akuzativ (v. Kornig 2015: 233–236).

5. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je istražiti uporabu akuzativnih sveza osobitih za književnojezičnu praksu dopreporodnoga razdoblja, uzimajući u obzir uporabnu normu u jeziku pisaca, leksikografske potvrde te gramatičke opise. U jeziku pisaca uočena je usporedna uporaba akuzativnih sveza koje oponašaju latinski ili talijanski jezični model i odgovarajućih hrvatskih sintaktičkih ekvivalenata. Njihovo dokumentiranje u leksikografskim priručnicima i uključivanje u gramatičke opise ovisilo je ne samo o odabiru ili dostupnosti djela starije hrvatske književnosti nego i o nastojanjima da se hrvatski jezik normira i da se u njemu između ostaloga odredi dopuštena količina latinskoga pa i talijanskoga utjecaja (Vončina 1975: 141). Naše istraživanje pokazalo je da su u tom nastojanju dopreporodni leksikografi i gramatičari u svoje priručnike uključili sljedeće akuzativne sveze iz književnojezične tradicije: akuzativnu dopunu uz glagol *plakati* bilježe Mikalja i Belostenec, dopunu u akuzativu uz glagol *vladati* potvrđuju Mikaljin, Belostenčev i Della Bellin rječnik (uz dopunu u instrumentalu) te Relkovičeva i Starčevićeva gramatika, primjere predikatnoga akuzativa umjesto dopune u instrumentalu uz glagol *činiti* imaju samo Mikalja i

Belostenec, kolokaciju *mrziti na koga/što* uvrstili su u svoje rječnike Mikalja i Belostenec, a Della Bella i u rječnik (uz kolokaciju *mrziti koga*) i u gramatiku te Starčević u svoj gramatički priručnik, a akuzativ umjesto lokativa iza prijedloga *na, po, u* zapisan je samo u Mikaljinu rječniku. Ti podatci o potvrđenosti pojedinih sveza u rječnicima i gramatikama odgovaraju razmjerima njihove zastupljenosti i prihvaćenosti u književnim djelima obuhvaćenim ovom analizom, što potvrđuje našu početnu pretpostavku da je uporabna norma u jeziku pisaca imala utjecaj na opis akuzativnih konstrukcija u gramatikama i njihovo uključivanje u leksikografske priručnike. Među njima se vjerodostojnošću potvrda ističu Della Bellin rječnik i gramatika zbog uvođenja primjera iz književnih tekstova. Spomenuti priručnici predstavljaju svojevrstu prekretnicu u stabiliziranju pa čak i normiranju izražajnih mogućnosti književnoga jezika s obzirom na to da su pojedini pisci „slijedili Della Bellu i u pogledu sintaktičkih pravila”, kako ističe Josip Vončina govoreći o jeziku Antuna Kanižlića. Rezultati našega istraživanja akuzativnih sveza u dopreporodnome razdoblju hrvatskoga književnog jezika potvrđuju i Vončininu ocjenu o ulozi Della Belline gramatike u utvrđivanju književnojezične norme: „njome je u hrvatski književnojezični razvoj unijeta nova dimenzija: dotada prešutno prihvaćena i naveliko upotrebljavana stilski obilježena jezična sredstva dobivaju čvrsto opravdanje [...], priznajući dublete, on unosi pojam „elegantnijih” čime zapravo sažimlje sva stilistička stremljenja južnohrvatskih književnika do svojega vremena i daje jak poticaj da se ona nastave (1975: 141). Dodajmo tomu da i sjeverna književnojezična praksa, poglavito ona štokavska, opisana u Relkovićevoj i Starčevićеvoj gramatici, te kajkavska, zabilježena u Belostenčevu rječniku i Kornigovoj gramatici, potvrđuje uporabu nekih od spomenutih akuzativnih sveza kao univerzalnih jezičnih značajki sintaktičkoga ustroja hrvatskoga književnog jezika dopreporodnoga razdoblja.

Izvori

- Belostenec, Ivan. 1740. *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Zagreb.
- Della Bella, Ardelio. 2006. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica / Gramatičke pouke o ilirskome jeziku*. Pretisak izdanja iz 1728. Prijevod: Nives Sironić-Bonefačić. Pogovor: Darija Gabrić-Bagarić. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Della Bella, Ardelio. 1728. *Dizionario italiano, latino, illirico*. Venecija.

- Kašić, Bartol. 2002. *Institutionum linguae Illyricae libri duo / Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*. Pretisak izdanja iz 1604. Prijevod: Sanja Perić Gavrančić. Pogovor: Darija Gabrić-Bagarić. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Kornig, Franjo. 2015. *Horvatska gramatika ili uputa Nijemcima kako da u kratkome vremenu temeljito nauče horvatski jezik*. Prijevod: Barbara Štebih Golub. U: Barbara Štebih Golub. *Franjo Kornig i njegova Horvatska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Mikalja, Jakov. 2011. *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.)*. *Transkripcija i leksikografska interpretacija*. Autorica koncepcije i popratne studije Darija Gabrić-Bagarić. Priredile Darija Gabrić-Bagarić, Marijana Horvat, Ivana Lovrić Jović, Sanja Perić Gavrančić. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Relković, Matija Antun. 1767. *Nova slavonska i nimačka gramatika Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. I–XXIII. JAZU. Zagreb (= AR)
- Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*. 1985. – 2017. Sv. 1–14. HAZU i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Starčević, Šime. 2002. *Nova ricsoslovica iliriska*. Pretisak izdanja iz 1812. Pogovor: Branka Tafra. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Mrežni izvori

<https://www.slavistik.hu-berlin.de/de/member/meyer>; <http://hu.berlin/crodi>;
<http://www.uni-regensburg.de/sprache-literatur-kultur/slavistik/netzwerke/regensburger-korpora/index.html> (pristupljeno 7. veljače 2019.)

Literatura

- Birtić, Matea; Matas Ivanković, Ivana. 2009. Akuzativne dopune uz neprijelazne glagole: Što su unutrašnji objekti?. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35. 1–19.
- Gortan-Premk, Darinka. 1971. *Akuzativne sintagme bez predloga u srpsko-hrvatskom jeziku*. Beograd. Institut za srpskohrvatski jezik.
- Hansack, Ernst; Hansen, Björn; Horvat, Marijana; Perić Gavrančić, Sanja, Wald, Veronika. 2016. Regensburški dijakronijski korpus hrvatskoga jezika (CroDi). *Rasprave* 42/1. 1–19.

- Katičić, Radoslav. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. JAZU – Globus. Zagreb.
- Miklošič, Franz. 1868. *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Beč.
- Pranjeković, Ivo. 2001a. Hrvatski i klasični jezici. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb. 156–163.
- Pranjeković, Ivo. 2001b. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- Rešetar, Milan. 1936. Jezik pjesama Ranjinina zbornika. *Rad JAZU* 255.
- Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- Štebih Golub, Barbara. 2015. *Franjo Kornig i njegova Hrvatska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Vinja, Vojmir. 1951. *Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića*. *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Zagrebu* knj. I. Zagreb. 547–565.
- Vončina, Josip. 1975. Jezik Antuna Kanižlića. *Rad JAZU* 368. 5–172.
- Zima, Luka. *Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb.

SUMMARY

Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić

THE ACCUSATIVE CASE IN CROATIAN PRE-STANDARD

LITERARY TEXTS, DICTIONARIES AND GRAMMAR BOOKS

The paper discusses the usage and the syntactic function of the accusative case complements in pre-standard Croatian literary texts along with their attestations and descriptions in grammar books and dictionaries. Our research, focused on distinctive syntactic properties of the pre-standard literary language, has revealed parallel usage of vernacular syntactic expressions and of those inherited from Latin or Italian. The attestation rate of the latter in the Croatian language reference books depended on the efforts of pre-standardization lexicographers and grammarians to determine the permitted amount of non-vernacular expressions when trying to standardize the Croatian language. The analysis of accusative case syntactic complements has confirmed our initial assumption that the frequency of their usage in literary writings had an impact on their lexicographic attestations and grammatical descriptions.

Key words: *accusative case complements; Croatian pre-standard literary texts; Croatian pre-standard grammar books and dictionaries*